

1897. NOVEMBER-DECEMBER.

II. R. FÜZET.

FÖLDTANI KÖZLÖNY.

HAVI FOLYÓIRAT

KIADJA

A MAGYARHONI FÖLDTANI TÁRSULAT

EGYSZEKSIMIND

A M. KIR. FÖLDTANI INTÉZET HIVATALOS KÖZLÖNYE.

SZERKESZTIK

Dr. STAUB MÓRICZ és Dr. ZIMÁNYI KÁROLY,

A TÁRSULAT TITKÁRAI.

(A JELEN FÜZET TARTALMA A BELSŐ LAPON.)

BUDAPEST, 1897.

A MAGYARHONI FÖLDTANI TÁRSULAT TULAJDONÁSA.

FÖLDTANI KÖZLÖNY.

(GEOLOGISCHE MITTHEILUNG N.)

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOLOGISCHEN GESELLSCHAFT

REGELMÄSSIG

AMTLICHES ORGAN DER K. UNG. GEOLOGISCHEN ANSTALT.

REDAKTIRT VON

Dr. M. STAUB und Dr. K. ZIMÁNYI,

SEKRETÄRE DER GESELLSCHAFT.

(INHALTSVERZEICHNISS S. AUF DER INNENSEITE.)

BUDAPEST, 1897.

EIGENTHUM DER UNGARISCHEN GEOLOGISCHEN GESELLSCHAFT.

*E füzettel a társulat rendes tagjai és a meggyár körűl országai földtani viszonyainak rövid
vázlata, ezimű füzetet veszik megilletéket gyanánt.*

A Magyar Földtani Társulat titkári hivatala: Budapest, V. ker., Földművelésügyi
m. kir. minisztérium palotája, a helyi minden közlemény intézendő.
E füzettel együtt minden külföldi levélnek meg kell adni a füzettel való rendelés
címét: Magyar Földtani Társulat, Budapest, V. ker., Földművelésügyi m. kir. minisztérium palotája.

FÖLDTANI KÖZLÖNY

XVII. KÖTET.

1897. NOVEMBER-DECEMBER.

11-12. FÜZET.

A FORNAI EOCÉN MEDENCZE A VÉRTESBEN.

PAPP KÁROLY-tól.*

(Egy térképpel és egy táblával.)

A dunántúli Középhegység egyik legszebb tagja a Vértes. Szakadékos dolomit szikláit őserdő borítja, meredek homlokzatán hatalmas dolomit partok bukkannak elő, betekintést nyújtván a hegység réteges szerkezetébe. Északkeletről délnyugatra húzódó hátát hosszanti völgyelés barázdálja, melynek egy-egy teknőjében ott találjuk az eocénkorú tenger lerakódásának egy-egy foszlányát. Ezen foszlányok agyagretegeiben igen szép kőületek találhatók, szépségben versenyeznek a párisi medence fossziliáival. Legtömegesebben találhatók a kőületek Csákvár határában, közel Gánt ülő egy kis medenczében, mely regebben Forna puszta határához tartozott. Az innen kikerült kőületeket ZITTEL KÁROLY 1862-ben a bécsi Akadémia okt. 16-iki szakülésén mint Puszta-Forna lelethelyről valókat bemutatta és ismertette: «Die obere Nummulitenformation in Ungarn» című jeles közlésében az esztergomvidéki barnaszépterület egykorú kőületeivel egyetemben. Ez óta a csákvári lelethely Puszta-Forna néven ismeretes a szakirodalomban.

Az 1896-ik év nyarán dr. Lóczy Lajos tudomány- és műegyetemi tanár, mint a Balatont kutató bizottság elnöke, széleskörű buvárlatait a Balaton és Vértes geológiai tanulmányozására is kiterjesztvén, a Vértes vidékére küldött kőületgyűjtés céljából. Kiszakítok ezen utamból most a kis részletet s bátorkodom a fornai eocén medenczéről kis tanulmányozás az itt gyűjtött kőületeket a tisztelt szakülésnek bemutatni. Mindezt előt köszönetet mondok pártfogóimnak: dr. SEMSEI SEMSEY ANDOR úrnak, a kir. Földtani Intézet tiszteletbeli igazgatójának, dr. Lóczy Lóczy Lajos egyetemi tanár úrnak, kiknek jóvoltukból járhattam meg hazánk ezen vidékét. Ugyanitt fejezem ki köszönetemet GALÁNTHAI ÉS FRANKÓI GRÓF MIKLÓS MIKLÓS MÓRICZ úrnak is, kinek uralkodásában mindenhol szíves fogadtak, és ki nemcsak hogy engedélyt adott birtokán az asatásokra, de a kir. erdészeti hivatala mindenben támogatott is. Fogadjuk az erdész urak között természetesen HOLFRED HENRIK erdőmester úr s tisztelt barátaim, BALOGH FERENCZ LAZARUSZKY erdész urak vendégszeretetükért őszinte köszönetemet.

* Előadta az 1897. januárius hó 13-án tartott szakülésben.

Földtani Közlöny XXVII. köt. 1897.

A Fornáról szóló irodalom rövid ismertetése.

Fornát először RÓMER FLÓRIS említi az irodalomban. Levélalakú közleményében¹ a tihanyi kecskekörmökről szólván, fölemlíti, hogy Pusztá-Fornán található a *Cerithium calcaratum*, *Terebra fuscata* és *Buccinum Caronis*.² A Bakony³ című művéből pedig megtudjuk, hogy «Pusztá-Forna, mint németül nevezik, tulajdonképen a fornai — Csákvárhoz közel fekvő és azon uradalomhoz tartozó — pusztá híres kőületeit MAJER MÓRIZ pécsi tanár fedezte fel». Hosszasan, ckes nyelven écsseteli vidékét, ésszehasonlítja az alföldi pusztákkal s arra az eredményre jut, hogy a kétféle pusztá ellentétessége daczára, magyar vendégszeretete miatt Forna megerdemli a puszták pusztája nevét. «Azt híven, hogy az igazi lelhely nem az erdőben van, hol már a tavalyi szünnapok alatt a hírneves kőületeket gyűjtögettem, a pusztá uradalmi bérlőjétől megtudtam, hogy MAJER barátom es innen tévé kirándulásait. A bécsi es. kir. ásványtani osztály tudós es lelkes igazgatójának dr. HÖRNES MÓRIZ úrnak említvén, hogy Fornán voltam es gyűjtögettem, legőszintebb örömmel fogadott es megkért, hogy a csigatelt földretégből több mázsányira menő kőböt küldjek. Ennek eleget teendő. a helyszínen, mely a tavalyival ugyanegy volt. nagy sereg napszámossal együtt. — hagsókkal, kapákkal es csákányokkal ellátva, — leszálltunk a ferró melegnek daczára kellemesen hős köszénkutba. Kezdük a termőföld alatti kavicsban a kapálást, hogy a törekeny házakból legalább egy ép példányt kaphassunk ki. Sajnos, sértetlenül egyet sem kaphattunk ki, mert egyiknek teteje, másiknak szája volt hiányos, a mi igen is természetes, mert minden ezen ezer meg ezer millió yi őslénymaradványok nem valami méész, homok vagy agyag lágy ágyába temetkeztek, hanem elveszve valami nagyszertu természeti forrongás által, vesztük helyéről a sértő kavicssal együtt elsodortattak; honnet? azt manapig csak a jó Isten tudja.»

1859-ben dr. PETERS KÁROLY «Geologische Studien aus Ungarn» című értekezésében megemlékezik Fornáról; kiemeli, hogy némi különbsége van az esztergomi előfordulásoktól, a mennyiben itt a nummulitok hiányoznak, ellenben nagy bőségben található a *Cerithium calcaratum*, *C. corvinum*, *Fusus polygonus* es sajnálattal említi, hogy a kutató akna beépítése óta Fornát elveszett lelethelynek tekinthetjük.

¹ Verhandlungen des Vereins für Naturkunde zu Pressburg. III. Jahrgang. 1857. Sitzungsberichte. 15. l.

² *Terebra fuscata* alatt a *Cerithium corvinum* BRONGT., *Buccinum Caronis* alatt a *Natica (Ampullaria) perusta* DEFR. értendő.

³ A Bakony, terményrajzi es régészeti vázlat. Irta dr. RÓMER FLÓRIS, pappi hegyi benczés, győri főgymn. tanár. Győr, 1860, 46—50. l.

⁴ Jahrbuch der kais. kön. geolog. Reichsanstalt. 1859. Wien. p. 483.

1861-ben HANTKEN MIKSA Geologiai tanulmányok Buda s Tata között¹ című művében így ír: «A puszta-fornai és puszta-nánai eocén képletek ott, hol eddig művelésre nem méltó széntelepek kísérik, kőületeikre nézve egészen hasonlók a lábatlani képletekhez, melyek szintén művelésre nem méltó széntelepekkel bírnak és nummulitot nem tartalmaznak. A mint látszik, a felső eocén csoporthoz számítandók. Gánth és Csákberény körül mégé elterjedt márgák tűnnek elő, melyek ugyanazon csoporthoz tartoznak. Ezekben, hacsak magban is, ugyanazon *Cerithiumok* fordulnak elő, mint az agyagrétegben. Puszta-Fornán van a leghirhedtebb lelhelye az ép agyaglóknak az ugynevezett hosszú barasztban. A leggyakrabban előfordulók a *Cerithium corvinum* BROGN., *Cerithium calcaratum* BROGN., *Natica bellusi* HEBERT. Egyetlen egy példányt találtam: *Cerithium Maraschini* BROGN. Ezenkívül előfordulnak még más *cerithium* nemek, *Fusus*, *Lucina* stb. *Melanopsis* is jó elő. Ezekből néhány példányt egy régi górczon találtam. A kőületek lelhelye közvetlen a televény alatt van, részint oly homokban, mely sok dolomit-töredéket foglal magában, részint igen szivós, sötét és vagy kékes agyagban, mely lábasok készítésére kitűnően alkalmas. Csákvár körül az ugynevezett Petre-Csere környékén számos agyaggödör van, melyekből készül a híres csákvári edény, mely e hazában messze szétterjedt. Az agyag kiásatásával foglalkozó emberek mondása szerint, ebben a helyeken ugyanazon kőületek fordulnak elő, mint Puszta-Fornán. E telep tehát ugyanazon réteghez látszik tartani. Fontossága az agyagnak ipari szempontból onnan mérhető meg, hogy 180 fázekas van elfoglalva feldolgozásával.»

1861-ben HAUER FERENCZ a Bakonyban és Vértesben fölvételen levén STACHE és PAUL társaságában s meglátogatván a fornai lelethelyet is, röviden szól az esino-dolomitban levő medence leírását,² főlemlíti kőületeit: *Testularia corvina*, *Cerithium calcaratum* etc.

1862-ben dr. STACHE G.³ a puszta-fornai márgát *Cerithium calcaratum* BROGN., *Cerithium lemniscatum* BROGN., *Fusus polygonus* LAM., *Natica mutabilis* DESH., *Carlium gratum* DESH. kőületei alapján a felső eocénbe, Ronca niveaujába osztja.

Dr. ZITTEL A. KÁROLY 1862-ben megjelent hírneves értekezése: «Die Nummulitenformation in Ungarn»⁴ kimerítően tárgyalja Puszta-fornai faunáját is. Innét a következő fajokat sorolja fel:

¹ Magy. Tud. Akadémia: Math és természettudományi közlemények. I. kötet 249. lap.

² Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. 1861. 76—77. l.

³ Verhandl. d. k. k. geol. Reichsanst. 1862. 212. l.

⁴ Sitzungsberichte der math.-naturwissenschaftlichen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien, 46. köt. I. rész. 1862. 353—395. l.

tióba volnék hajlandó osztani. Kiöblösödő alakja, rendkívül egyszerű volta s kicsinysege minden eddig ismeretes rokon alaktól élesen megkülönböztetik. Hosszasága (magassága) 4 mm, szélessége 1,5 mm.

Conus Eszterházyi sp. n.

II. tábla, 12, 12a, 12b ábrák.

Ezen parányi *Stephanoconus* első tekintetre a *Conus crenulatus* DESH. (DESHAYES: Descr. d. coqu. fossiles des environs de Paris, II. k. 750. l. 98. táb. 7—8. ábra) hatalmas alakjára emlékeztet. Körvonala a *Conus Lebruni* DESH. (DESH. Descript. d. anim. sans vertébr. bass. de Paris, III. k. 417. l. 100. táb., 3—4. ábra)-hez is igen hasonlít. Eltekintve a nagyságbeli különbségtől, alakunkat szájnyílása is megkülönbözteti az említett hatalmas fajoktól. Aperturája szűk, s keskeny canalisban végződik. Tekerülete sima körvonalú, csak igen kissé lépcsőzetes. Varratvonalai távol vannak egymástól, menetei tehát szélesek. Büttykei sűrűn sorakoznak a varratvonal alatt, fölött, s tetszetős alakot adnak e kis fajnak. Meneteinek száma 10. Felületi csikoltsága hasonmása a *Conus crenulatus* DESH. diszítésének, harántvonalai azonban erősebbek s ritkábbak. Hossza (magassága) 4 mm, szélessége 2 mm.

Ezen diszes kis alakot GALÁNTHAI ÉS FRAKNÓI GRÓF ESZTERHÁZY MIKLÓS-MÓRICZ úr tiszteletére nevezem, kinek birtokából kerültek napfényre ezen eocén fossziliák, melyek párjukat ritkítják hazánk területén, és a melyek Forna puszta nevét már a 60-as években messze földön megismertették a szakemberekkel.

A II. tábla magyarázata.

- 1, 2, 3. ábra. *Congerina prisca* PAPP, sp. n. 1. jobb teknő eredeti nagyságában, kívülről, 1a ugyanez nagyítva, kívülről, 1b belülről tekintve; 2. jobbtelnő eredeti nagyságában, belülről tekintve, 2a ugyanez nagyítva; 3. balteknő eredeti nagyságában, kívülről, 3a ugyanez nagyítva kívülről, 3b belülről tekintve.
  4. ábra. *Sphenia angusta* DESH. var. *Hungarica* PAPP. 4. balteknő eredeti nagyságában, 4a ugyanez nagyítva, kívülről, 4b belülről tekintve.
  5. ábra. *Teinostoma Semseyi* PAPP, sp. n. 5. eredeti nagyságában apicalis nézetben, 5a, 5b, 5c nagyítva apicalis (verticalis), frontalis s basalis nézetben.
  - 6, 7. ábra. *Cerithium calcaratum* BRONGT. 6. eredeti példány a romeni bazalttömbből, 7. 7a a csákvár-fornai agyagból, természetes nagyságukban.
  8. ábra. *Cerithium calcaratum* BRONGT. var. *Csákvárense* PAPP, term. nat.
  9. ábra. *Marginella ovulata* LAMK. 9. eredeti nagyságában, 9a, 9b nagyítva.
  10. ábra. *Marginella Zittelii* DESH. 10. eredeti nagyságában, 10a, 10b nagyítva.
  11. ábra. *Pleurotoma pygmaea* PAPP, sp. n. 11. eredeti nagyságában, 11a, 11b nagyítva.
  12. ábra. *Conus Eszterházyi* PAPP, sp. n. 12. eredeti nagyságában, 12a, 12b nagyítva.
- A kövületek Budapesten a kir. József-műegyetem geológiai intézetünk tervszobájában vannak.

